

Change of judicial institutes and mechanisms substantially influence on the results of investigation and judicial trial in criminal case. The walkthrough of some short stories of criminal and procedural legislation is conducted and arguments over of their negative influence are brought on law application practice. From the criminalistics point of view authorial vision of relatively legislative constructions of «confession of guilt», «brief» and «simplified» judicial consideration of business, «testimonies from stranger words», «raising of leading questions» during cross-examination of witnesses, a defendant is outspoken. Efficiency of investigational and judicial activity depends on the used facilities that must be possible and legitimate. Thus facilities of criminalistics always are base on generals of criminal procedure, especially theories of judicial proofs (about essence of proofs, object and limits of proving, taken and admission of proofs). A modern trial must come true on scientific bases with the use of the newest methods, facilities, receptions and technologies.

Keywords: Criminalistics, functions of criminalistics, trend of criminalistics, means of criminalistics, criminal procedure, criminal trial, proving, judicial proofs, judicial trial, investigation of crimes, contention criminalistics.

УДК 343.98

**А. В. Іщенко**  
**доктор юридичних наук, професор,**  
**заслужений юрист України,**  
**професор кафедри криміналістики та судової медицини**

*Національна академія внутрішніх справ*

**Д. А. Ляшенко**  
**здобувач кафедри криміналістики та судової медицини**

*Національна академія внутрішніх справ*

## **ЗМІСТ ТА ФОРМА ДИСЕРТАЦІЙ З МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ**

Проаналізовані зміст та форма кандидатських дисертацій з проблем методики розслідування злочинів. Обґрунтовується необхідність їх конкретизації з метою поглиблення наукових криміналістичних досліджень та підвищення прикладного значення отриманих на їх основі практичних рекомендацій для правоохоронних органів.

---

За період з 1941 до кінця 2014 року українськими криміналістами підготовлено 544 кандидатські дисертації. Йдеться саме про наукові роботи з криміналістики та судової експертизи без врахування

праць з проблематики кримінально-процесуального права та теорії і практики оперативно-розшукової діяльності, що віднесені за сучасною номенклатурою наукових спеціальностей до спеціальності 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. В цей масив не включалися роботи з обмежувальним грифом.

Відомо, що за класичною схемою криміналістику поділяють на чотири розділи: загальна теорія криміналістики; криміналістична техніка; слідча тактика; методика розслідування окремих видів злочинів. Серед дисертацій з криміналістики найбільша кількість робіт з методики розслідування окремих видів злочинів — 315, або майже 58%. При цьому значна кількість робіт з методики була підготовлена або проходила обговорення на кафедрі криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ. Співробітниками, здобувачами, ад'юнктами та аспірантами кафедри підготовлено 140 кандидатських дисертацій. Тематична спрямованість цих робіт частково висвітлювалася на сторінках наукової літератури (1). Крім того, кафедра виступала провідною установою при попередньому обговоренні робіт. Така форма рецензування існувала до 2008 року. В її межах була вивчена 31 робота. Науковці кафедри (Салтєвський М. В., Бахін В. П., Весельський В. К., Іщенко А. В., Кузьмічов В. С. та ін.) активно залучалися до опонування дисертацій. В процесі такої експертизи було прорецензовано 52 роботи. Таким чином, із 315 кандидатських дисертацій з методики розслідування злочинів на кафедрі криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ в тій чи іншій формі проходили рецензування 223 роботи, тобто 70,8%. Деяка переобтяженість цієї публікації цифрами має на меті підтвердити можливість співробітників кафедри ознайомитися зі змістом дисертацій цього напрямку.

Безумовно, зазначені роботи актуальні за тематикою, містять цікаві положення, які збагачують криміналістичну науку, їх автори пропонують практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення протидії злочинності взагалі та підвищення ефективності кримінальних проваджень зокрема, що практично завжди підтверджується відповідними документами про впровадження здобутків конкретного дисертанта у навчальний процес та повсякденну правоохоронну практику.

Разом з тим, результати вивчення дисертацій викликають певні роздуми. Передусім це стосується назви робіт. Цілком природно, що

у назві дисертацій зазначеної проблематики присутні слова «методика» та «розслідування». Більше того, значна кількість робіт має назву «Методика розслідування...», а далі вказуються конкретні види злочину чи їх групи. Крім того, у наукових виданнях можна зустріти такі словосполучення, як «методика розслідування окремих видів злочинів» (2); «методика розслідування злочинів» (3, с. 358–364; 4, с. 3); «криміналістична методика» (5, с. 422–428).

Слід зауважити на те, що методика розслідування у криміналістиці трактується принаймні у трьох розуміннях: а) як розділ криміналістичної науки; б) як розділ навчального курсу; в) як система дій, які забезпечують оптимальне розслідування злочинів. Автори не мали на меті детально проаналізувати співвідношення цих понять з позицій теорії криміналістики, організації криміналістичної підготовки чи практично-прикладного значення. Ці питання знайшли певне висвітлення у фундаментальній роботі Б.В. Щура (6, с. 79–102, 132–139 та ін.).

З цього приводу виникає, на перший погляд, дещо парадоксальна думка щодо доцільності використання у назві дисертацій з методики розслідування окремих видів злочинів словосполучення «Методика розслідування...».

Зазначене питання викликане наступними міркуваннями. Кожна наука користується термінологічним апаратом, який розроблений у процесі її розвитку. З цих позицій не є винятком і криміналістика. Система знань цієї науки багато в чому формувалася завдяки залученню здобутків різноманітних галузей знання та практичної діяльності. При цьому доробок інших областей суспільної практики використовувався і використовується у різноманітних формах. Криміналісти оперують певними категоріями, поняттями, методами, методиками, технологіями, способами, прийомами, приладами, інструментами та їх комплексами тощо. Здобутки інших сфер діяльності пристосовуються до вирішення криміналістичних завдань та набувають у відповідних умовах криміналістичного значення. У деяких випадках залучення знань із інших галузей здійснюється із збереженням термінології. Так, у розділі «Криміналістична техніка» є підрозділ «Судова балістика». Взагалі балістику трактують як: 1. Розділ теоретичної механіки, що вивчає рух важкого тіла, кинутого під кутом до горизонту. 2. Наука, що вивчає закони руху артилерійських снарядів (у каналі ствола вогнепальної зброї та після вильоту назовні) (7, с. 85). В той же час, «Судова балістика — це галузь кри-

міналістичної техніки, що вивчає ручну вогнепальну зброю, бойові припаси, їх складові частини та елементи, сліди їх дії, а також закономірності відображення та отримання інформації про такі об'єкти, та розробляє на цій основі прийоми, методи і засоби збирання та дослідження вогнепальної зброї, бойових припасів і слідів їх застосування з метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень» (5, с. 129–130).

Подібні метаморфози характерні і для такої наукової категорії як «методика». За даними довідкових видань «методика» трактується як:

1. Сукупність взаємозв'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи. 2. Вчення про методи викладання певної науки, предмета. (8, с. 522). Аналогічне визначення наводиться і в інших авторитетних виданнях (9, с. 617; 10, с. 692).

Можна було б далі наводити визначення методики, які існують у різноманітних галузях науки та практичної діяльності, але безсумнівним є те, що методика є складною, багатоеlementною системою певних дій, спрямованих на досягнення конкретної мети. Криміналісти теж приділяють значну увагу розкриттю змісту методики розслідування злочинів та теж розглядають методику як багаторівневу наукову категорію. Так, М.В. Салтєвський вважає: «криміналістична методика — це завершальний розділ науки криміналістики, що становить собою систему наукових положень (закономірностей, принципів) і розроблених на їх основі практичних рекомендацій (алгоритмів, програм), які забезпечують оптимальну організацію розслідування і попередження окремих видів злочинів»(11, с. 254).

Звичайно, криміналісти теж зверталися до більш детального розгляду змісту криміналістичної методики розслідування злочинів. Різні автори до її змісту відносять від шести до дванадцяти складових елементів. Узагальнення поглядів науковців на цю проблему було проведено у роботі Б.В. Щура, який за результатами аналізу та опитування слідчих МВС, СБУ та прокуратури запропонував структуру криміналістичних методик, яка складається з таких елементів: «1) криміналістична характеристика певного виду (групи) злочинів; 2) обставини, що підлягають з'ясуванню; 3) попередні дії слідчого до порушення кримінальної справи; 4) типові слідчі ситуації та система версій початкового етапу розслідування; 5) проміжні завдання та комплекси слідчих дій і оперативно-розшукових заходів початкового етапу розслідування; 6) типові слідчі ситуації та система версій

наступного етапу розслідування; 7) проміжні завдання та комплекси слідчих дій та оперативно-розшукових заходів наступного етапу розслідування; 8) заходи усунення протидії розслідуванню злочинів; 9) профілактична діяльність слідчого» (6, с. 139–140).

У свій час один із авторів цих рядків теж зробив спробу структуризувати зміст методики розслідування окремих видів злочинів.

З нашої точки зору, методика розслідування окремих видів злочинів (злочину), як практична діяльність, включає такі елементи:

А. Вихідна інформаційна база конструювання методики розслідування окремих видів злочинів (криміналістична характеристика злочину; типова слідова картина; спосіб, обставини і обстановка вчинення злочину; обставини, які підлягають встановленню; дані про предмет злочинного посягання, особу потерпілого, особу злочинця).

Б. Тактична складова методики розслідування окремих видів злочинів (типові слідчі ситуації, які виникають на кожному етапі кримінального провадження; перелік та послідовність проведення організаційних заходів, гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, обумовлених конкретними слідчими ситуаціями; розробка тактики проведення організаційних заходів, слідчих (розшукових) дій, обумовлених конкретними слідчими ситуаціями).

В. Використання можливостей спеціальних знань у розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів (консультування зі спеціалістами; аудит, ревізії, інвентаризації; залучення спеціалістів до проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій; призначення та проведення експертних досліджень; перевірка наявної інформації за криміналістичними та іншими обліками).

Г. Залучення державних та недержавних органів та їх представників до розслідування злочинів (внутрішньовідомча, міжвідомча та міждержавна взаємодія) (12, с. 7–8).

Д. Використання можливостей криміналістичної профілактики злочинів.

Можна продовжити розгляд думок науковців щодо змісту та структури методики розслідування злочинів. Разом з тим, у статті не передбачається виявити переваги чи недоліки того чи іншого розуміння цього неоднозначного поняття. Йдеться про наголос на надзвичайну її складність, багатокомпонентність, різноплановість, ґрунтовну змістовну навантаженість.

Про складність цього поняття можна навести безліч прикладів. Так, обов'язковим елементом методики розслідування вбивств є

встановлення способу та знарядь вчинення таких злочинів. Думається, немає потреби у аргументації того, що способів вчинення таких злочинів безліч, як і знарядь, які для цього використовуються: від швацької голки до вибухівки (5, с. 432–33). Звичайно, що у кожному випадку формується і своя специфічна слідова картина. Це у повній мірі стосується і будь-яких інших злочинів: крадіжок, грабежів, шахрайств та ін. Тому і виникає питання про можливість не тільки дослідження, а взагалі просто опису усіх обставин розслідування певних злочинів в межах кандидатської дисертації, тобто на 150–200 сторінках. З цього приводу серед колег порушувалося питання про необхідність поглиблення наукових розвідок у проблематиці методики розслідування злочинів. Однак, у деяких випадках такий підхід викликає певні заперечення. Головним аргументом спротиву у таких ситуаціях виступає теза про недисертабельність та надмірне звууження тематики досліджень.

Автори цих рядків переконані у тому, що певного переосмислення потребує формулювання напрямів наукових пошуків у рамках кандидатських дисертацій з методики розслідування злочинів. Головним у цьому вбачається конкретизація досліджуваної проблематики. Певний досвід у цьому відношенні є у представників спеціальності 12.00.08 — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Так, нарівні з теоретичними проблемами осудності у кримінальному праві (13) розглядаються і більш конкретні питання. Йдеться про стадії вчинення злочину (14); зловживання довірою як спосіб вчинення злочину (15); емоційний стан особи, яка вчинила злочин (16); стан сильного душевного хвилювання (17); жертву шахрайства (18), тобто висвітлюються питання, які стосуються лише окремих складових криміналістичної характеристики злочинів, таких як спосіб вчинення злочину; дані про особу злочинця; дані про особу потерпілого тощо.

Більше того, серед досліджень з проблематики кримінально-процесуальної науки, яка структурно входить до спеціальності 12.00.09 — кримінальний процес та криминологія; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, теж спостерігаються плідні намагання поглибленого вивчення різноманітних проблем. Одночасно з дослідженням, наприклад, питань зловживань у сфері кримінального процесу (19), аналізується статус потерпілого (20) чи обвинуваченого на досудовому слідстві (21), висвітлюється предмет доказування у певних кримінальних провадженнях (22). Для крими-

налістів ці питання також мають тісний взаємозв'язок з криміналістичною характеристикою злочинів як складовою методики їх розслідування та підставою окремого дисертаційного розгляду.

Тобто дисертабельність конкретної проблематики в рамках наукової спеціальності 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право та в межах досліджень з кримінального процесуального права практично не викликає сумнівів. В той же час, деталізація наукових пошуків в межах наукової спеціальності 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність ще є предметом певних дискусій.

У криміналістичній літературі зверталася увага на необхідність конкретизації тем наукових досліджень з проблем методики розслідування злочинів. Йшлося про поглиблення виявлення способів вчинення конкретних злочинів, які постійно вдосконалюються; вивчення криміналістичних особливостей злочинців різноманітних категорій; визначення специфіки тактики проведення конкретних слідчих (розшукових) дій в залежності від певних злочинів та їх учасників тощо (12,9).

Серед перспективних напрямів подальшого вдосконалення методик розслідування злочинів можна назвати і криміналістичну їх профілактику. Проблеми попередження злочинності у свій час займали важливе місце у юридичній науці та правоохоронній практиці взагалі та у криміналістиці і слідчій діяльності зокрема. Відомий криміналіст В. П. Колмаков у 1961 р. обґрунтував виокремлення криміналістичної профілактики у окремий розділ цієї науки (23). Ця ідея була підтримана і іншими вченими (24). Слід сказати, що наприкінці 80-х років минулого століття проблематика криміналістичної профілактики все менше привертала увагу юристів.

У сучасних умовах спостерігається своєрідне відновлення наукових досліджень у царині криміналістичної профілактики злочинів. Так, останніми роками захищені кандидатські дисертації, де криміналістична профілактика розглядається як структурний елемент методики розслідування злочинів (Борідько О. А., 25). Вчені намагаються показати можливості криміналістичної профілактики у протидії конкретним правопорушенням. Йдеться про запобігання злочинам у банківській системі (Попович І. І., 26; Паламар Л. В., 27) та у сфері оподаткування (Фрідман–Козаченко М. М., 28). Звичайно, означені роботи не можуть охопити проблематику профілактичної

діяльності криміналістів, але вони показують перспективні можливості у цьому відношенні.

Вважається, що у рамках кожного складового елементу криміналістичної методики можуть бути виокремлені конкретні напрями дисертаційних робіт, які при узагальненні можуть скласти основу формування конкретної методики розслідування певних злочинів.

### Список використаних джерел

1. *Ищенко Д. А.* Національна академія внутрішніх справ — провідний центр розробки методик розслідування злочинів / *Д. А. Ищенко* // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. — 2013. — № 3. — С. 321–331.
2. *Ищенко А. В.* Криминалистическое обеспечение методики расследования отдельных видов преступлений: учеб.-справ. пособ. / *А. В. Ищенко, В. В. Матвиенко.* — Одесса: НИОРИО ОИВД, 1999. — 112 с.
3. *Криміналістика: підручник* / *В. М. Глібо, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель* та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. — К.: Видав. Дім «Ін Юре», 2001. — 684 с.
4. *Тищенко В. В.* Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія / *В. В. Тищенко.* — Одеса: Фенікс, 2007. — 260 с.
5. *Криміналістика: підручник* / *В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Ищенко, О. О. Алексеев* та ін. — К.: «Центр учбової літератури», 2015. — 544 с.
6. *Щур Б. В.* Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія / *Б. В. Щур.* — Х.: Харків юридичний, 2010. — 320 с.
7. *Новий тлумачний словник української мови: у 4-х т.* — К.: АКОНІТ, 2001. — Т.1. — 910 с.
8. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. — 1440 с.
9. *Новий тлумачний словник української мови: у 4-х т.* — К.: АКОНІТ, 2001. — Т.2. — 912 с.
10. *Словник української мови: в 11 т.* — К.: Наукова думка, 1973. — Т. 4 (І-М). — 840 с.
11. *Салтевський М. В.* Криміналістика: підручник / *М. В. Салтевський:* у 2-х ч. — Х.: Консум, 2001. — Ч. 2. — 528 с.
12. *Ищенко А. В.* Визначення тематики дисертацій з проблем методики розслідування злочинів / *А. В. Ищенко* // Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 50-річчю кафедри криміналістики та суд. медицини Нац. акад. внутр. справ, 23 січня 2015 р. / НАВС. — К.: Видав. дім «Гельветика», 2015. — 368 с.



13. *Васильєв А. А.* Проблеми осудності у кримінальному праві: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / *А. А. Васильєв*; Нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2005. — 20 с.
14. *Шевчук А. В.* Стадії вчинення злочину: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / *А. В. Шевчук*; КНУ ім. Т. Шевченка. — К., 2002. — 20 с.
15. *Анісімов Г. М.* Зловживання довірою як спосіб вчинення злочину: поняття і кримінально-правове значення: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / *Г. М. Анісімов*; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. — Х., 2003. — 20 с.
16. *Шеховцова Л. І.* Емоційний стан особи, яка вчинила злочин, за кримінальним законодавством України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / *Л. І. Шеховцова*; Акад. адвокатури України. — К., 2007. — 19 с.
17. *Авраменко О. В.* Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні аспекти: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / *О. В. Авраменко*; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. — Л., 2008. — 19 с.
18. *Попов К. Л.* Жертва шахрайства: віктимологічне дослідження: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / *К. Л. Попов*; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. — К., 2007. — 20 с.
19. *Хабло О. Ю.* Зловживання у сфері кримінального процесу: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / *О. Ю. Хабло*; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2008. — 20 с.
20. *Давиденко С. В.* Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування: автореф. дис... канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09 / *С. В. Давиденко*; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. — Х., 2007. — 20 с.
21. *Батюк О. В.* Правовий статус обвинуваченого на досудовому слідстві: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / *О. В. Батюк*; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2007. — 16 с.
22. *Рогатинська Н. З.* Предмет доказування у справах, що закриваються провадженням за nereабілітуючими підставами: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / *Н. З. Рогатинська*; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2008. — 16 с.
23. *Колмаков В. П.* Некоторые вопросы криминалистической профилактики преступлений / *В. П. Колмаков* // Сов. государство и право. — 1961. — № 12. — С. 107.
24. *Фридман И. Я.* Вопросы профилактики преступлений в системе криминалистики / *И. Я. Фридман* // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1971. — Вып. 8. — С. 102.
25. *Борідько О. А.* Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / *О. А. Борідько*; Харківський нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2005. — 16 С.
26. *Попович І. І.* Криміналістичне забезпечення обігу розрахункових документів у банківській системі з метою запобігання вчиненню злочинів: авто-

- реф. дис... канд. юрид. наук: спеціальність: 12.00.09 / *І. І. Попович*; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2007. — 16 с.
27. *Паламар Л. В.* Криміналістична профілактика злочинів, пов'язаних з незаконним отриманням банківських кредитів: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / *Л. В. Паламар*; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2008. — 17 с.
28. *Фрідман-Козаченко М. М.* Особливості криміналістичної профілактики злочинів у сфері оподаткування: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / *М. М. Фрідман-Козаченко*; Національний ун-т державної податкової служби України. — Ірпінь, 2011. — 16 с.

## **СОДЕРЖАНИЕ И ФОРМА ДИССЕРТАЦИЙ ПО МЕТОДИКЕ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ**

*А. В. Ищенко  
Д. А. Ляшенко*

Проанализированы содержание и форма кандидатских диссертаций по проблемам методики расследования преступлений обосновывается необходимость их конкретизации с целью углубления научных криминалистических исследований и повышения прикладного значения полученных на их основе практических рекомендаций для правоохранительных органов.

## **TABLE OF CONTENTS AND FORM OF DISSERTATIONS ON METHOD OF INVESTIGATION OF CRIMES**

*A. V. Ishchenko  
D. A. Lyashenko*

Analyzed the content and form of theses on the problems of investigation of crimes and the necessity of their implementation with the aim of deepening scientific forensic investigations and increase the applied values obtained on the basis of their practical recommendations for law enforcement agencies.